

INSTITUT ZA RAZVOJ PRAVA JAVNOG SEKTORA

REVIJA PRAVA

-javnog sektora-

(časopis za pravo, bezbednost i političke nauke)

Vol. 3, Broj 2/2023.

Izdavač:

Institut za razvoj prava javnog sektora
Karađorđeva 52, 34000 Kragujevac

Suizdavači:

Fakultet društvenih nauka Beograd
Bulevar umetnosti 2a, Beograd 11070,
Visoka škola strukovnih studija BIZNIS
Obrenovićeveva 23, Niš

www.revijaprava.in.rs

e-mail: revijaprava@gmail.com

ISSN 2812-9776

Glavni i odgovorni urednik

prof. dr Vladan Vladislavljević, naučni saradnik, Visoka škola
strukovnih studija BIZNIS

UREĐIVAČKI ODBOR

- Prof. dr Ilija Galjak, Institut primenjenih nauka Beograd, Srbija
- prof. dr Anđelka Aničić, Visoka poslovna škola „Čačak“, Beograd, R. Srbija
- doc. dr Milan Ječmenić, Univerzitet MB, Beograd, R. Srbija
- doc. dr Nikola Krunić, Institut primenjenih nauka Beograd, Srbija
- doc. dr Goran Divac, naučni saradnik, Institut primenjenih nauka Beograd, Srbija
- prof. dr Goran Branković, Univerzitet za poslovne

studije Banja Luka, Bosna i Hercegovina

- Valentina Jovanović, Visoka škola za menadžment i ekonomiju, Kragujevac, R. Srbija
- prof. dr Ljubiša Stanojević, Univerzitet Alfa BK, Beograd, R. Srbija
- prof. dr Zoran Vasić, Visoka škola za menadžment i ekonomiju Kragujevac, Srbija
- Miloš Miljković, UGS NEZAVISNOST, Beograd, R. Srbija
- doc. dr Mihailo Ćurčić, naučni saradnik, Fakultet za hotelijerstvo i turizam, Vrnjačka Banja, R. Srbija

Lektor i kolektor

Anđela Marković

Tehnički urednik

Marko Mitić

Štampa:

Šprint Beograd

Časopis izlazi dva puta godišnje (jun i decembar)

SADRŽAJ

<i>Никола Миленковић, Милош Радосављевић</i> <i>ПОБОЉШАЊЕ РАДА ИНФОРМАЦИОНОГ СИСТЕМА КРОЗ</i> <i>ОПТИМИЗАЦИЈУ БАЗЕ ПОДАТАКА</i>	<i>7</i>
<i>Стево Шкрбић, Сузана Малешић, Дејан Гојков</i> <i>ПРОЦЕС БУЏЕТСКОГ ПЛАНИРАЊА.....</i>	<i>21</i>
<i>Bogdan Ilić, Nebojša Praća, Snežana Lazić</i> <i>OSNOVNE KARAKTERISTIKE POSTSOCIJALISTIČKE</i> <i>TRANZICIJE U ZEMLJAMA CENTRALNE I JUGOISTOČNE</i> <i>EVROPE.....</i>	<i>37</i>
<i>UPUTSTVO AUTORIMA ZA PRIPREMU RUKOPISA</i>	<i>49</i>

Никола Миленковић,¹ Милош Радосављевић²

ПОБОЉШАЊЕ РАДА ИНФОРМАЦИОНОГ СИСТЕМА КРОЗ ОПТИМИЗАЦИЈУ БАЗЕ ПОДАТАКА

UDK: 005.591.1:004.65

Оригинални научни рад

Rezime

Оптималне перформансе базе података доприносе бољем коришћењу ресурса, осигуравајући да су улагања у хардвер и инфраструктуру максимизирана. То значи уштеду трошкова и већи поврат улагања. Штавише, поједностављене операције базе података ослобађају вредне рачунарске ресурсе, омогућавајући предузећима да се фокусирају на иновације, развој производа и стицање конкурентске предности.

У овом раду ћемо проћи начине за побољшање перформанси базе података. Применом ових техника, предузећа могу да убрзају своје апликације, смање време застоја и пруже својим корисницима искуство без премца које подстиче лојалност и покреће успех на данашњем тржишту са великом конкуренцијом.

Кључне рећи: оптимизација, SQL, анализа упита.

¹ Naucni saradnik, Institut primenjenih nauka u Beogradu, Lomina 2, R. Srbija, nikola.milenkovic@gmail.com

² Istrazivac saradnik, Institut primenjenih nauka u Beogradu, Lomina 2, R. Srbija, mradosavljevic93@gmail.com

Увод

Базе података су срж сваке пословне апликације и одговорне су за прикупљање, складиштење и преузимање великих количина података. Ово централизовано прикупљање података је од виталног значаја за пословање организације (Duan, 2009), јер преноси битне информације и олакшава критичне пословне процесе.

Због тога ће лоцирање проблема са базом података и њихово благовремено решавање ради побољшања перформанси базе података обезбедити да ваше базе података функционишу на врхунској ефикасности и да су поремећаји у пословању сведени на минимум.

У овом чланку ћемо детаљније погледати како да побољшате перформансе ваше базе података да бисте обезбедили искуство без проблема уз одржавање продуктивности у целој организацији. Када је укупна перформанса базе података мањкава, било да се ради о лошој структури података или проблему индексирања, продуктивност и профитабилност могу бити погођени у целој организацији.

Анализа системског окружења

Пошто су сервери базе података домаћин свих ваших процеса и покретачка снага перформанси апликација, императив је да у сваком тренутку имају довољно хардвера и ресурса.

Ако имате време одговора дуже од нормалног или друге проблеме са перформансама, можда је време да проверите ЦПУ, меморију и простор на диску сервера.

Важно је да пазите на време спремности вашег ЦПУ-а, што вам говори колико је пута ваш систем покушао да користи ЦПУ, али није могао јер није било довољно доступних ресурса (Maesaroh, 2022).

Ово ће вам помоћи да боље разумете искоришћеност вашег ЦПУ-а и утврдите да ли треба да надоградите на већи ЦПУ. На крају крајева, што је ваш ЦПУ моћнији, то ће боље моћи да обрађује више апликација и захтева, чиме се побољшава перформансе базе података.

Ако вашим серверима недостаје меморија, квар ваше базе података је неминован. Један од начина да утврдите да ли вам је потребно више меморије је да проверите број грешака страница које ваш систем има.

Ако је број грешака велики, то значи да вашим серверима понестаје (или потпуно нема) доступне меморије. Додељивање више меморије вашим серверима ће сигурно помоћи у оптимизацији перформанси базе података.

Када постављате нови сервер базе података, најбоље је да ускладиштите своје податке, евиденцију и датотеке резервних копија на одвојеним дисковима. Не само да ће ово минимизирати фрагментацију диска уз побољшање перформанси, већ ће такође бити изузетно

згодно у случају опоравка од катастрофе (Györfödi, 2015).

Такође је важно узети у обзир типове дискова на вашем серверу. Милиони И/О операција се могу користити за приступ или враћање потребних података за један упит.

Одабир ССД (енг. Solid State Drive) хард дискова може да обезбеди снагу вашем SQL серверу, Oracle бази података или другом систему за управљање релационим базама података за оптималне перформансе.

Оптимизација рада базе података

Део подешавања перформанси базе података може укључивати оптимизацију упита, јер проблеми са перформансама често могу бити повезани са лошим упитима.

На најосновнијем нивоу, упит је захтев у реалном времену за податке из базе података. Да бисте побољшали перформансе базе података, добра је идеја да оптимизујете најчешће упите које ваш сервер базе података прима (Janjua, 2022).

Да бисте започели процес оптимизације упита, требало би да циљате одређене упите који имају значајан утицај на време извршења упита, укључујући упите који су повремено или доследно спори или имају црвене заставице.

Ручно оптимизовање упита може бити тешко и дуготрајно, тако да коришћење оптимизатора упита или ангажовање спољних сарадника за оптимизацију може помоћи у побољшању перформанси базе података.

Поред упита, индекси су још један суштински елемент базе података. Индексирање ствара „структуру“ која помаже да ваши подаци буду организовани, што заузврат олакшава њихово лоцирање (Marathe, 2022).

Правилно индексирање може побољшати перформансе ваше базе података јер повећава ефикасност процеса преузимања података, штедећи ваше и системско време и труд.

Праћење ко – и шта – има приступ вашој бази података у сваком тренутку је кључно за стално побољшање перформанси базе података.

Разумевање свих апликација и услуга које приступају вашој бази података може вам помоћи да одредите уска грла у перформансама за одређени извор.

Ако једна услуга има проблема са перформансама, али сте у могућности да утврдите да је она садржана у тој једној услузи, то ће вероватно бити брзо решење са минималним утицајем на ваше друге апликације.

Међутим, ако имате прекиде у целој бази података, то може бити већи проблем са серверима или хардвером.

Дефрагментација података је један од најефикаснијих приступа који можете предузети да повећате перформансе базе података.

Са подацима који се стално уписују и уклањају из ваше базе података, они ће неизбежно постати фрагментирани, што може успорити процес преузимања података или ометати план извршења упита.

Када дефрагментирате своје податке, релевантни подаци се могу груписати заједно, омогућавајући И/О операцијама да раде брже и ефикасније.

Примарни кључеви јединствено идентификују запис у табели базе података. Можда већ дуже време креирате примарне кључеве, али да ли то радите исправно?

Много пута администратори база података и програмери додељују вредности поља које се могу дуплирати и које се морају поновити или су склони грешкама у куцању и другим грешкама. Као опште правило, требало би да покушате да користите поље идентитета као примарни кључ где год је то могуће. Поља идентитета су цели бројеви и стога су мање склона грешкама у куцању и грешкама. Такође заузимају мање меморије, остављајући више простора за рад са базом података и побољшавајући укупне перформансе ваше базе података. Пошто су поља идентитета попут корисничких ИД-ова или УУИД-ова, већа је вероватноћа да ће бити јединствена.

Оптимизација упита ради смањења времена извршења

У већини сценарија, перформансе ваше базе података могу бити директно повезане са структуром ваших упита. У SQL бази података, начин на који структуришете или пишете своје упите утиче на време одговора базе података, односно колико дуго је потребно за преузимање података. У наставку можете прочитати о неким методама и техникама које се обично користе за оптимизацију упита базе података.

Много пута, администратори база података и програмери лежерно користе подупите да би преузели потребне податке из више табела за одређени услов. Ако нисте свесни компромиса коришћења подупита, то може изазвати много проблема са перформансама ваше базе података (Patil, 2017).

Подупити се покрећу према надређеним упитима. Ово имплицира да ће сваки подупит чекати да се изврши док се извршавање надређеног упита не заврши (Patil, 2017). Штавише, сваки подупит се покреће исти број пута као родитељски упит на једном реду табеле у вашој бази података. Ово се не дешава у случају повезивања више табела (JOIN), пошто се два упита у повезивањем покрећу као један упит. Због тога би требало да покушате да користите овај начин увезивања више табела уместо подупита кад год и где

год је то могуће за брже време одговора на упит (Rautmare, 2016).

MySQL има уграђену команду PROCEDURE ANALYSE() коју можете укључити у своје упите. Ова команда помаже у анализи ваших упита и аутоматски препоручује боље типове и величине података за колоне у вашој бази података. Ово вам, заузврат, помаже да разумете које промене можете да унесете у своје колоне да бисте смањили укупну величину табеле у смислу потрошене меморије (Stjepanović, 2015). Можете користити ову команду са било којим упитом и користити информације за реструктурирање табела, колоне и поља у вашој бази података.

Појединачни упит читања, писања, брисања или ажурирања ради најбрже када имате једну операцију читања, писања, брисања или ажурирања. Међутим, у стварној апликацији, групне операције ће бити уобичајени захтев (Tahaghoghi, 2006).

Високо ефикасна и ефикасна база података може дозволити истовремено извршавање више упита без блокирања извршења другог упита. Ово даје већу контролу конкурентности вашем систему базе података. Међутим, покретање појединачних упита одузима доста времена. Покретање сваког од ових упита један по један за обављање исте операције ажурирања или брисања смањује укупну конкурентност система базе података. Уместо тога,

можете покренути ажурирање и брисати упите у групама и покренути их заједно да бисте повећали истовременост ваше базе података. Ово доводи до бржег извршавања, остављајући простора за извршавање других упита, што вашој бази података даје већу истовременост.

Коришћење апликација за оптимизацију рада базе

SolarWinds Database Performance Analyzer надгледа време одговора ваших СКЛ изјава. Може да шаље упозорења и даје аналитику и предлоге за оптимизацију ваше базе података (Wahyudi, 2022). Он идентификује уска грла у перформансама у вашој бази података и може да надгледа базу података у било ком окружењу од тестирања, преко постављања, до производње. Штавише, можете да визуелизујете перформансе кроз графиконе и графиконе на контролној табли.

SQL Sentry врши аутоматизовано праћење ваше базе података. Брзо дијагностикује проблеме у вези са недостајућим подацима како би ваша апликација остала нетакнута. Ефикасно оптимизује сва ваша окружења базе података за управљање више података користећи постојећу инфраструктуру.

Paessler вам помаже да надгледате упите у бази података, везе, одговоре и још много тога преко прилагодљиве контролне табле. Такође можете да га користите за надгледање одређених скупова података

из ваше базе података и слање упозорења која ће вам саветовати да предузмете мере како бисте спречили застој базе података (Wang, 2023).

Redgate вам одмах саопштава статус свих ваших сервера и ваше базе података. Можете га користити за дијагностицирање базе података и прилагођавање упозорења о потенцијалним проблемима који се односе на стање вашег сервера базе података.

Закључак

Морамо да водимо рачуна о перформансама наших база података. Споре и неефикасне операције базе података могу довести до фрустрирајућих кашњења, деградиране функционалности апликације и на крају отерати кориснике. Супротно томе, база података високих перформанси обезбеђује несметан приступ критичним информацијама у реалном времену, пружајући беспрекорно корисничко искуство које омогућава да клијенти буду ангажовани и лојални.

Усавршавањем ефикасних техника оптимизације базе података, предузећа могу откључати мноштво предности. Побољшане перформансе базе података омогућавају апликацијама да брзо обрађују трансакције, смањујући ризик од уских грла током периода највеће употребе. Повећана ефикасност значи да базе података могу да поднесу већа оптерећења и скалу како би задовољиле растуће захтеве проширења базе корисника без угрожавања перформанси.

Циљ подешавања перформанси базе података је да се минимизира време одговора на ваше упите тако што ћете на најбољи начин искористити ресурсе вашег система. Најбоље коришћење ових ресурса укључује минимизирање мрежног саобраћаја, диск И/О и ЦПУ времена. Овај циљ се може постићи само разумевањем логичке и физичке структуре ваших података, апликација које се користе на вашем систему и начина на који конфликтна употреба ваше базе података може утицати на перформансе.

Најбољи начин да избегнете проблеме са перформансама је да обезбедите да проблеми са перформансама буду део ваших текућих развојних активности. Многа од најзначајнијих побољшања перформанси се остварују кроз пажљив дизајн на почетку циклуса развоја базе података. Да бисте најефикасније оптимизовали перформансе, морате да идентификујете области које доносе највећа повећања перформанси у најразличитијим ситуацијама. Фокусирајте своју анализу на ове области.

Literatura

1. Duan, S., Thummala, V., Babu, S. (2009) Tuning database configuration parameters with iTuned. Proceedings of the VLDB Endowment, 2(1): 1246-1257
2. Győrödi, C., Győrödi, R., Pecherle, G., Olah, A. (2015) A comparative study: MongoDB vs. MySQL. u: 2015 13th

- International Conference on Engineering of Modern Electric Systems (EMES), IEEE, 1-6
3. Janjua, J.I., Khan, T.A., Zulfiqar, S., Usman, M.Q. (2022) An Architecture of MySQL Storage Engines to Increase the Resource Utilization. u: 2022 International Balkan Conference on Communications and Networking (Balkan Com), IEEE, 68-72
 4. Maesaroh, S., Gunawan, H., Lestari, A., Tsaurie, M.S.A., Fauji, M. (2022) Query Optimization In MySQL Database Using Index. International Journal of Cyber and IT Service Management, 2(2): 104-110
 5. Marathe, A.P., Lin, S., Yu, W., El, G.K., Larson, P.Å., Sun, C. (2022) Integrating the Orca Optimizer into MySQL. u: EDBT, 2-511
 6. Patil, M.M., Hanni, A., Tejeshwar, C.H., Patil, P.M. (2017) A qualitative analysis of the performance of MongoDB vs MySQL database based on insertion and retrieval operations using a Web/android application to explore load balancing: Sharding in MongoDB and its advantages. u: 2017 International Conference on I-SMAC (IoT in Social, Mobile, Analytics and Cloud) (I-SMAC), IEEE, 325-330
 7. Rautmare, S., Bhalerao, D.M. (2016) MySQL and NoSQL database comparison for IoT application. u: 2016 IEEE international conference on advances in computer applications (ICACA), IEEE, 235-238
 8. Stjepanović, D., Savić, M., Jokić, J., Marić, S. (2015) Performance measurements of some aspects of multi-threaded access to key-value stores. u: 2015 23rd Telecommunications Forum Telfor (TELFOR), IEEE, 831-834

9. Tahaghoghi, S.M., Williams, H.E. (2006) Learning MySQL: Get a Handle on Your Data. O'Reilly Media, Inc
10. Wahyudi, J., Asbari, M., Sasono, I., Pramono, T., Novitasari, D. (2022) Database Management Education in MYSQL. Edumaspul: Jurnal Pendidikan, 6(2): 2413-2417
11. Wang, B., Dai, L., Liao, B. (2023) System Architecture Design of a Multimedia Platform to Increase Awareness of Cultural Heritage: A Case Study of Sustainable Cultural Heritage. Sustainability, 15(3): 2504

Nikola Milenković, Miloš Radosavljević

IMPROVING THE OPERATION OF THE INFORMATION SYSTEM THROUGH DATABASE OPTIMIZATION

Abstract

Optimal database performance contributes to better resource utilization, ensuring that hardware and infrastructure investments are maximized. This means cost savings and a higher return on investment. Furthermore, simplified database operations free up valuable computing resources, allowing businesses to focus on innovation, product development and gaining a competitive advantage. In this paper, we will go over ways to improve database performance. By applying these techniques, businesses can speed up their applications, reduce downtime, and provide

their users with an unparalleled experience that fosters loyalty and drives success in today's highly competitive marketplace.

Key words: optimization, SQL, query analysis.

Datum prijema (Date received): 11.08.2023.

Datum prihvatanja (Date accepted): 23.10.2023.

Стево Шкрбић³, Сузана Малеших⁴, Дејан
Гојков⁵

ПРОЦЕС БУЏЕТСКОГ ПЛАНИРАЊА

UDK: 336.143(497.11)

Pregledni rad

Резиме

Бројне су потребе које се финансирају путем средстава формираних у државном буџету. Општа је карактеристика да у оквиру буџетских расхода државе веома значајну ставку, како по свом основу тако и по природи потреба које се задовољавају, представљају издаци за финансирање војске. Сам начин финансирања одбране, мора да обезбеди и непрекидно одржава висок ниво спремности буџетских корисника за извршавање њихових задатака у извршених највишим њиховим акцијом једне државе. Решења између великих потреба и малих могућности се траже и налазе у економисању средствима почев од планирања, финансирања до извршавања плана.

Кључне речи: *буџетско њихово, финансирање.*

Увод

Реч финансије води порекло од латинске речи *finis* што значи граница, крај, свршетак, рок плаћања. Под појмом

³ Универзитет ПИМ, Бања Лука, Босна и Херцеговина; stevo.skrbic@gmail.com

⁴ Универзитет Слобомир П, Бијељина, Босна и Херцеговина, suzana.malesic@gmail.com

⁵ Angestellt, Lead Supply Chain, E.ON SE, Essen, Germany, dejan.gojkov@gmail.com

финансије у најширем значењу спадају укупни новчани односи, сви акти и радње којима се заснивају или гасе имовинско правни односи изражени у новцу. Финансије значе новчану страну сваког привредног посла и новчану страну свих токова националне привреде.

Под финансирањем се подразумевају сви облици формирања и употребе новчаних средстава ради задовољења многобројних друштвених потреба и остваривање одређених друштвених циљева. У том смислу у финансије спадају разноврсне новчане операције као што су текућа и свакодневна наплаћивања и исплаћивања у готовом новцу, затим одобрење, коришћење и враћање кредита, закључивање државних зајмова, затим завођење, разрезивање и измиривање јавних обавеза у новцу, као пореза, доприноса, такса, царина и др. и употреба тако добијених новчаних средстава за измиривање државних издатака.

Полазећи од констатације да буџетски сектор спада у део укупне друштвено економске структуре друштва, неминовност је да и извори њеног финансирања морају потицати из извора финансирања укупне друштвене репродукције. Међутим како се укупна друштвена репродукција једног друштва може финансирати из домаћих и страних извора, то се приликом разматрања извора финансирања одбране мора, првенствено размотрити овај аспект.

Наиме, ради се о томе да се средства за финансирање одбране могу обезбедити у потпуности из домаћих извора, или се, делом, средства за финансирање одбране морају обезбедити из страних извора, путем иностраног зајма. Сасвим је јасно да је одлука о томе политички акт друштва, опредељена низом фактора. Битно опредељујуће је при томе постојање потребе и

могућности за самосталним развијањем земље. У изузетним ситуацијама иностраном зајму треба приступити само са аспекта допунских извора средстава.

Основни разлог који опредељује буџетске опште потребе као опште добро је чињеница да их сви грађани користе подједнако. Ово говори да су опште потребе класичан пример неривалне потрошње, јер заштита живота и имовине једног грађанина од не умањује заштиту свих осталих грађана. Коришћење од стране појединца не може бити искључиво, јер су трошкови искључења толико високи да није могуће да се неки корисник искључи из њиховог коришћења.

1.Буџет у финансијској теорији

Задовољавање јавних потреба, током досадашњег историјског развоја, испољавало се, како у различитим формама и преко разних функција, тако и преко низа различитих врста финансијских институција, односно инструмената (Solomon, 1969). Ако данас посматрамо инструментариј који је доступан финансијској науци, можемо констатовати да постоји низ институција, односно инструмената којима се врши финансирање јавних потреба различите структуре и интезитета. Међутим од свих данас присутних инструмената потребно је истаћи да је државни буџет, као инструмент финансирања јавних потреба, још увек најзначајнији финансијаки инструмент (Ристић, 1998). Но, како се временом мењао обим и структура јавних потреба које су се задовољавале преко буџета као финансијског

инструмента, присутне су бројне трансформације у погледу дефинисања буџета и одређивању његовог садржаја, тако да је данас у финансијској науци присутно низ различитих дефиниција буџета. При томе, треба истаћи да су и основе са којих се посматра буџет, као инструмента финансирања јавних потреба, током времена проширене на више функција у задовољавању јавних потреба, тако да данас егзистира много шири аспект посматрања у односу на онај који је био присутан у класичној финансијској теорији, што је једноставно дефинисање овог финансијског инструмента знатно усложен.

Појам буџет води порекло од галске речи "*bulga*", што значи кожна торба (Економска и пословна енциклопедија, 1994). Та реч прихваћена је од Француза и на старофранцуском језику гласила је "*bougette*", али је њено галско значење промењено тако да је означавало торбу у којој су путници носили новац. Но буџет није неки устаљен појам који се не мења, напротив од појаве првог буџета до данас појам буџета био је подложен многим променама у погледу поступака израде и доношења, његовог обима и садржине, као и технике и контроле извршења.

Буџет у савременој парламентарно уређеној држави има централно место у финансијском систему и врло је значајан инструмент у расподели односно прерасподели друштвеног производа. Државни буџет је својеврстан годишњи план прихода и расхода државе и њених органа. Он се заснива на низу начела, принципа

и функција фискалне, монетарне, финансијске, економске, правне, политичке и социјалне природе.

Државни буџет је подлежан утицају економских кретања у одређеној земљи, с једне стране, те да се кроз различите видове прерасподеле националног дохотка њиме може утицати на економска кретања, с друге стране, буџет је инструмент економске политике за оставаривање бројних функција (Randelović, 2023). у друштвеној репродукцији (Klincov, 2022). Са правног аспекта потребно је истаћи да је буџет правни акт државе која га доноси. Из тога проистичу обележја која се односе на његову обавезност, прецизиран поступак доношења и значај правних односа који се на основу њега заснивају између различитих државних субјеката. Државни буџет спада у врсту редовног буџета у коме се редовним буџетским приходима (Raičević, 2010). подмирују расходи који се редовно јављају. Ти се приходи и расходи утврђују пре почетка периода за који се доноси буџет тј. сваке године на основу, општег консолидованог биланса јавних расхода и јавних прихода.

Предлог консолидованог биланса јавне потрошње на нивоу државе за наредну годину сачињава се у складу са проценом остварења привредних кретања у претходној години као и проценом друштвеног производа и индикатора привредних кретања земље за наредну годину. На основу процене макроекономских показатеља и претпоставке раста цена, раст зарада, личне потрошње и пензија, се изводи колики ће реални

раст друштвеног производа бити у наредној години.

2.Нормативно уређење буџетског планирања

Укупан систем планирања захтева јасно дефинисану организацију, сталне органе и методологију планирања (Milojević, 2011). Под појмом организације планирања, подразумевају се поступци израде и усвајања плана у целини, или његових саставних елемената, органи који врше планирање и документи на којима се исказују планске вредности и анализира њихово остварење. Често се методологија планирања поистовећује са његовом организацијом. Међутим, та два појма се разликују. Организација планирања обухвата принципе планирања, а методологија целокупан поступак, односно технику израде плана и квантитативне и квалитативне методе и технике које се користе при планирању.

Организација планирања обухвата следеће принципе:

- да се што већи број задатака изврши по плану,
- да се методе планирања бирају у зависности од задатака који се планирају,
- да се обезбеди интегрално (комплексно) сагледавање свих елемената планираног система, без обзира на степен детаљисања планова,
- да се обезбеди континуитет у планирању задатака и њихово праћење у току реализације,
- да се планске активности планирају тако да се постигне максимално функционисање система уз минимално улагање у њихов развој и издржавање и
- да се обезбеде повратне информације у току извршавања планова, ради корекције постављених задатака и усклађивање стварног и планског стања.

Принцип да се организацијом планирања обухвате не само стручне службе, већ и остале структуре буџетских корисника, даје планирању шири и обухватнији карактер. Учешћем шире структуре у планирању а нарочито извршних органа, подстиче се стимулативност, креативност, свеобухватност и практичност, што даје плану реалне функционалне и рационалне димензије. Ови принципи се посебно истичу нормативним документима који регулишу систем планирања.

2.2. Средњорочно програмирање

Средњорочни програм потреба и расхода је инструмент за програмирано обезбеђивање остваривања дугорочним планом утврђених циљева одбране. Временски хоризонт средњорочног програма је, по правилу, пет година (Hsing, 2021). Подаци који се у средњорочном програму приказују за сваку годину средњорочног периода треба да се разрађују тако да служе као основа за припремање предлога годишњих предрачуна средстава државног буџета за расходе. Ово говори да средњорочни програм потреба и расхода садржи не само функционалне планске елемента већ и елементе извршења буџета, и то по годинама извршења средњорочног периода.

Сам процес припремања и израде средњорочног програма развоја се заснива на општим принципима као што су:

- научност
- реалност
- комплексност
- активно ангажовање

- програмирање
- континуитет
- оптималност

Одуком о припремању за израду предлог средњорочног програма развоја коју доноси министар, се одређује наредни плански период и утврђује програм којим се дефинишу основи организације, носиоци послова и рокови за:

- 1) израду студија и анализа развоја;
- 2) усклађивање укупних потреба развоја са организацијским, кадровским, материјалним и другим могућностима;
- 3) припремање предлога основа развоја;
- 4) припремање предлога за доношење одлуке министра за израду предлога средњорочног програма развоја.

У складу са овом одлуком министра посебним актом се утврђује програм рада на припремању предлога средњорочног програма, изградње непокретности и научноистраживачког и развојног рада и др. (Dimitrijević, 2020).

Студије и анализе развоја су студијско-аналитички документи у којима се на основу анализе достигнутог нивоа развоја, стања и властитих потреба и могућности дефинишу и систематично излажу правци развоја у наредном планском периоду. Оне представљају аналитичко-документациону основу за израду средњорочног програма развоја. Закључни део студија развоја садржи (Radosavljević, 2018):

- предлог програма промена организацијске структуре;
- предлог програма развоја видова, родова, служби или делатности по деловима

средњорочног програма развоја и то само по основним елементима;

- предлог програма развоја и обезбеђења кадра.
- носиоци израде студија развоја, који планирају, организују и кординирају радом свих учесника израде своје закључне делове студија их обједињавају их, усаглашава и припремају целовит документ студија развоја.

Основи развоја и опремања су јединствени плански документ о циљевима развоја буџетских корисника и других функција из надлежности министарстава (Jovanović Gavrilović, 2022). Оне садрже основна опредељења, оцене, ставове и смернице о битним питањима даљег развоја као што су процена услова и фактора који битно утичу на развој и функционисање, стање и предвиђање развоја геоополитичке ситуације у свету и окружењу, оцена достигнутог нивоа способности корисника буџетских средстава за извршавање постављених задатака због којих су и формиран итд.

Нацрт основа развоја и припремања се усаглашава на заједничком састанку свих организационих целина министарства, након чега се припрема предлог основа развоја. Овако утврђеним основима развоја се верификују студије развоја.

У складу са утврђеним основима развоја доноси се одлука министра, у складу са упутствима, према којој се израђује предлог средњорочног програма развоја. Одлуком се одређују приоритети, смернице за планирање, критеријуми и други плански елементи и оквири новчаних средстава по основним деловима програма и годинама средњорочног периода, планске цене по којима ће се планирати, могућности набавки из

иностранства и могућности научно-истраживачког и развојног рада.

На основу одлуке, а по претходно добијеним елементима које добија од организацијских јединица, припрема акт за израду предлога средњорочног програма развоја.

Средњорочним програмом развоја се циљеви и задаци утврђени основама развоја разрађују, конкретизују и усклађују са материјалним могућностима. Циљеви развоја морају бити квантитативно, квалитативно и временски међусобно усклађени.

Средњорочни програм развоја обухвата три главне целине:

- материјално опремање,
- изградњу непокретности и
- научноистраживачки и развојни рад

На основу добијених елемената носиоци планирања развоја свих целина припремају предлоге програма по групама и расходима из своје тактичке надлежности за потребе у целини, које касније обједињавају и припрема предлог средњорочног програма развоја. Предлог програма се разматра и усаглашава на заједничком састанку највиших руководиоца.

Извештавање о извршавању програма и планова текућег средњорочног периода врши се на основу Упустава о извештавању и извршавању годишњих поланова расхода и остваривању прихода. Извештај о коришћењу средстава и извршавању Средњорочног програма доставља се скупштини уз завршни рачун буџета (Јовановић, 2021).

Ако се укаже потреба за изменама, у периоду извршења средњорочног програма, носиоци

планирања развоја покрећу измене програма у оквиру своје планске надлежности у периоду припрема за израду предлога плана за наредну годину.

2.3. Годишње планирање

Годишњи план потреба и расхода садржи текуће материјалне расходе и расходе за развој и опремање. Односно расходи за развој и опремање у годишњем плану су транша средњорочног програма (Stanojević, 2020). На основу њега сачињава се предлог годишњег предрачуна средстава буџета за расходе. Овај предлог се, полазећи од годишње процене економских и укупних развојних могућности земље, односно од циљева владине економске политике за наредну годину, сачињава према наменској структури средстава за обезбеђење потребних људских, материјалних, инфраструктурних и других ресурса као и по програмима и делатностима у оквиру њих.

Одлуку о изради предлога годишњих планова расхода и прихода Министарства припрема надлежна организациона целина најчешће за буџет и она садржи:

1. оквире (квоте) новчаних средстава за финансирање расхода Министарства по наменама;
2. податке за прорачун средстава за лична примања;
3. планске цене;
4. приоритете у извршавању расхода и остваривању прихода;
5. ставове и мере које су носиоци планирања обавезни да примењују при изради предлога годишњег планирања.

Ова одлука се доставља нижим организационим целинама, на основу које организују израду предлога годишњих планова расхода и прихода преко носилаца планирања (Avakumović, 2021). Организација се најчешће прописује актом у којем се детаљније разрађују одредбе одлуке и достављају елементи и утврђују рокови за израду предлога годишњег плана расхода, се доставља носиоцима планирања расхода и прихода (Molnar, 2018).

На основу наређења носиоци планирања у сарадњи са организационим целинама, израђују предлоге годишњег плана расхода из своје надлежности. Ти предлози се у години која претходи години за коју се предлози израђују, достављају, по наменама и расходима за потребе и за приходе које треба да оствари носиоцу планирања корисника буџетских средстава.

Носиоци планирања буџетских корисника достављају Министарству финансија своје предлоге ради израде предлога закона којим се утврђује буџет за наредну годину.

Закључак

У раду је обухваћено организационо решење, методологија и поступак финансирања буџетских корисника почев од дефинисања израде и доношења буџета, планирања расхода, издвајања и распоређивања средстава одобрених буџетом и одређивање приоритета.

Извршена је систематизацију наведених питања из области финансирања и објашњена њихова основна веза, суштина и начин деловања.

У раду је дат преглед нормативног уређења начина организације у планирању и финансирању, уважавајући теоријске аспекте јавноправног система у оквиру финансијског система планирања и одобрења буџета за потребе корисника.

Литература

1. Економска и пословна енциклопедија, Савремена администрација, Београд, 1994.
2. Ристић Ж., Фискална економија, Савремена администација, Београд, 1998.
3. Solomon R., A Note on the Full Employment Budget Surplus, Economics and Statistics, Februar 1969. str. 108
4. Milojević, I. (2011). Revizija izvršenja budžeta. Računovodstvo, 55(1-2), 81-88.
5. Raičević, B. (2010). Poreska reforma u Srbiji - šta da se radi i kada?. Računovodstvo, 54(5-6), 152-158.
6. Randelović, S. (2023). Sustainability of fiscal framework and economic growth in Serbia. Ekonomika preduzeća, 71(1-2), 101-112. <https://doi.org/10.5937/EKOPRE2302101R>
7. Jovanović Gavrilović, B. (2022). Kvalitet privrednog rasta - koncept i merenje. Revija Kopaoničke škole prirodnog prava, 4(1), 115-130. <https://doi.org/10.5937/RKSP2201115J>
8. Hsing, Y. (2021). Is there any government debt threshold in four selected central European countries?. The European Journal of Applied Economics, 18(1), 126-136. <https://doi.org/10.5937/EJAE18-29568>
9. Dimitrijević, M. (2020). State immunity for economic activities: Example of an odious public debt. Zbornik

- radova Pravnog fakulteta u Nišu, 59(88), 55-70.
<https://doi.org/10.5937/zrpfm0-28256>
10. Radosavljević, M. (2018). Public debt from the aspect of financing the Army of Serbia. *Oditor*, 4(2), 48-57.
<https://doi.org/10.5937/Oditor1802048R>
 11. Klinčov, R., Marjanović, N., Trnavac, D., Novović, M., Obučinski, D. (2022) Shvatanja ekonomskih zakona u savremenoj ekonomskoj teoriji. *Akcionarstvo*, Vol. 28, No. 1, pp: 99-113
 12. Jovanović, B. (2021). Sistem finansiranja američkih federalnih rezervi. *Finansijski savetnik*, 1(1), 37-54.
 13. Stanojević, P. (2020). Ponašanje i odluke potrošača. *Menadžment u sportu*, 11(1), 7-11.
 14. Avakumović, J., Tešić, R., & Karić, D. (2021). Menadžment tranzicionim procesima u funkciji održivog razvoja. *Održivi razvoj*, 3(1), 7-16.
<https://doi.org/10.5937/OdrRaz2101007A>
 15. Molnar, D., & Manić, E. (2018). Nova subregionalizacija za novu regionalnu politiku Srbije. *Anali Ekonomskog fakulteta u Subotici*, 40, 3-19.
<https://doi.org/10.5937/AnEkSub1840003M>

Stevo Škrbić, Suzana Malešić, Dejan Gojkov

BUDGET PLANNING PROCESS

Abstract

There are numerous needs that are financed through funds created in the state budget. It is a general characteristic that within the budget expenditures of the state, a very significant item, both in terms of its basis and the nature of the needs that are met, is the expenditure for financing the

army. The very method of defense financing must ensure and continuously maintain a high level of readiness of budget users to carry out the tasks set by the highest legal act of a country. Solutions between big needs and small opportunities are sought and found in saving resources, starting from planning, financing and executing the plan.

Key words: budget law, financing.

Datum prijema (Date received): 03.08.2023.

Datum prihvatanja (Date accepted): 01.10.2023.

Bogdan Ilić⁶, Nebojša Prača⁷, Snežana Lazić⁸

OSNOVNE KARAKTERISTIKE POSTSOCIJALISTIČKE TRANZICIJE U ZEMLJAMA CENTRALNE I JUGOISTOČNE EVROPE

UDK: 338.1(4-664)

Pregledni rad

Rezime

Socijalističke zemlje Centralne i Jugoistočne Evrope su se krajem devedesetih godina XX veka suočile sa raspadom centralno-planskog privrednog sistema, ali i sa teritorijalnim i političkim dezintegracijama koje su dovele do stvaranja novih država. Osnovni ekonomski problem koji je doveo da navedenih pojava jeste rigidnost postojećeg sistema da odgovori savremenim izazovima globalnog okruženja i novim potrebama unutar samih zemalja. To je imalo za posledicu duboku ekonomsku, socijalnu i političku krizu nastalu iz potrebe za tržišno orijentisanim reformama koje se nisu mogle sprovesti u okviru centralno-planske privrede. Elementi krize su se ogledali u povećavanju unutrašnjeg i spoljnog duga, hiperinflacije, korupcije, visoke stope nezaposlenosti i makroekonomske nestabilnosti čije je otklanjanje postalo primarni cilj bivših socijalističkih zemalja koje su na putu kretanja ka tržišnim privredama nazvane zemlje u tranziciji.

Ključne reči: tranzicija, liberalizacija, regulativa.

⁶ Redovni profesor Ekonomskog fakulteta u Beogradu u penziji Kamenička 6, R. Srbija, prof.bogdan.ilic@gmail.com

⁷ Vanredni profesor, Visoka škola za menadžment i ekonomiju Kragujevac, e-mail: nebojsa.praca@gmail.com

⁸ Asistent, Univerzitet za poslovne studije Banja Luka, Bosna I Hercegovina, E-mail: snezana.lazic@gmail.com

Uvod

Celovit proces reformisanja privrede koji je potrebno sprovesti prilikom uspostavljanja tržišne privrede podrazumeva liberalizaciju cena i trgovine, izgradnju novih institucija, usklađivanje zakonodavstva sa tržišno razvijenim privredama, radikalnu privatizaciju društvene i državne imovine radi postizanja konkurentnosti, ekonomske efikasnosti i stabilne demokratije, kakva je karakteristična za razvijene zapadne tržišne privrede. Spisak svih promena koje su bivše socijalističke zemlje trebalo da sprovedu je veoma dugačak i u ekonomskoj literaturi postoje različita mišljenja o redosledu poteza, prioriteta i tipu reformi (političke, ekonomske, socijalne), kako raspodeliti troškove reformi i sl.

Pored elemenata, prioriteta i redosleda reformi, na početku procesa tranzicije bilo je potrebno doneti i odluku oko izbora strategije za sprovođenje reformi. Dve osnovne strategije koje su se u tom periodu nametnule kao osnovne jesu strategija brzih reformi ili šok terapija i strategija postepenih reformi ili gradualizam. U literaturi je navođeno dosta pozitivnih i negativnih posledica jedne i druge strategije, ali je preovladao konsenzus među ekonomskim teoretičarima da jedino kombinacija obe strategije predstavlja optimalnu strategiju, s obzirom na to da nije odlučujuća brzina za ostvarivanje reformi već pre svega ostvarivanje postavljenih ciljeva.

Osnovne karakteristike šok-terapije jesu kratak vremenski period za sprovođenje neophodnih reformi, brzo uvođenje

konvertibilnosti domaće valute, izgradnja potpuno novog fiskalnog sistema koji bi disciplinovao poreske obveznike, liberalizaciju cena i privatizaciju. Suprotno šok-terapiji, zagovornici gradualističke teorije smatraju da je reforme moguće sprovoditi i u fazama, pri čemu se određuju prioriteti u sprovođenju reformi. Međutim, nezavisno od toga kojim putem krenule u izgradnju tržišne privrede i koju strategiju pri tome odabrale (a iskustvo je pokazalo da je to najčešće bila kombinacija navedena dva pristupa) sve zemlje u tranziciji su morale da sprovedu skup ekonomskih mera kako bi prvo stabilizovale, a zatim i transformisale svoje privrede. Taj skup ekonomskih mera obuhvata mere koje su neophodne za stabilizaciju, liberalizaciju i makroekonomsko prilagođavanje privrede, kao i mere za ostvarivanje privredno-sistemskih promena (izgradnja tržišne infrastrukture, reforma preduzeća, međunarodni ekonomski odnosi).

Kada se analizira proces tranzicije najvažnije je istaći da se on mora posmatrati kao instrument razvojne politike (što je više svojstveno gradualističkom pristupu), a ne kao krajnji cilj (što je više svojstveno pristupu šok-terapije), jer će samo tada ekonomske mere i reforme voditi trajnom rastu i održivom ekonomskom razvoju.

OSNOVNE DILEME I KONTROVERZE POSTSOCIJALISTIČKE TRANZICIJE – PRVA ETAPA TRANZICIJE

Posmatrano sa ekonomskog stanovišta, proces tranzicije obuhvata makroekonomsku stabilnost, liberalizaciju trgovine,

stvaranje uslova za otvorenu ekonomiju, privatizaciju društvenog i državnog vlasništva, restrukturiranje neefikasnih privrednih subjekata, definisanje tržišne regulative i sl. Brzina kojom su sprovedene navedene reforme i broj etapa koji je pri tome napravljen zavisio je pre svega od početnih uslova koji su u najvećoj meri opredeljivali dalji tok tranzicije (Uvalic, 2001). Karakteristike i specifičnosti početnih ekonomskih, društvenih i političkih uslova u svakoj od bivših socijalističkih zemalja uzimao je u obzir jedino gradualistički pristup, dok je šok-terapija polazila od toga da su sve ove zemlje u istom položaju i da je na sve moguće primeniti uniformno rešenje, što je, kako se kasnije pokazalo, bila krupna greška.

Naime, one socijalističke zemlje koje su imale veće iskustvo sa tržišnim reformama (kao što su bile Slovenija ili Hrvatska u okviru bivše SFRJ), imale su fleksibilniju privrednu strukturu, organizacije i institucije, te im je utoliko i bilo lakše da ranije postignu pozitivne efekte na strani ponude i pokrenu privredni oporavak posle tranzicione recesije (naglog pada proizvodnje i celokupne privredne aktivnosti po otpočinjanju procesa reformi). Samim tim, početni uslovi su odredili i etape u vođenju procesa tranzicije, njihov broj i karakteristike i redosled reformi koji je sproveden. Na osnovu toga celokupan proces tranzicije koji se do sada odvijao u većini bivših socijalističkih zemalja, možemo podeliti u dve faze ili na dve etape.

Prva etapa bi se mogla okarakterisati kao period u kojem je bilo potrebno sprovesti
liberalizaciju;
stabilizaciju;

svojinsku transformaciju i izgradnju institucija.

U okviru prve etape sprovedena je liberalizacija cena i trgovine. Najdalje se otišlo sa liberalizacijom trgovine u okviru sporazuma sa Evropskom unijom, što je omogućilo najnaprednijim zemljama u tranziciji (Mađarska, Poljska, Slovenija, Češka i Slovačka) da postanu punopravne članice Evropske unije. Odmah sa otpočinjanjem reformi, sve zemlje Centralne i Istočne Evrope su uspostavile konvertibilnost valute u skladu sa članom VIII odredbi ugovora MMF-a (Vasiljević, 1999). Sa druge strane, zemlje Jugoistočne Evrope (Rumunija, Bugarska, Hrvatska i Makedonija) su kasnile sa reformama, te samim tim i rezultati njihovih reformi još uvek nisu u potpunosti vidljivi (isto se može reći i za Srbiju koja još uvek kaska za najnaprednijim zemljama u tranziciji i sporo se približava izlasku iz ove prve etape).

Stabilizacija je u okviru prve etape tranzicije bila veoma značajna, jer je većina zemalja u tranziciji iskusila hiperinflaciju, što je sa druge strane usporavalo i izazivalo strah od liberalizacije cena. Stabilizacija se sprovodila, u skladu sa ekonomskom teorijom, instrumentima fiskalne i monetarne politike, kao i politikama dohodaka i deviznog kursa. Veoma veliku ulogu prilikom sprovođenja makroekonomske stabilnosti u bivšim socijalističkim zemljama imao je MMF. Međutim, nisu sve zemlje u tranziciji imale podjednake rezultate, već su u nekim zapaženi ponovni destabilizirajući faktori koji su dovodili do pojave opasnosti od gubitka političke podrške za reforme (primer Bugarske).

Kada je u pitanju prestrukturiranje privrede i privatizacija

preduzeća, najlakše se pokazala svojinska transformacija malih i srednjih preduzeća. Najkomplikovaniji posao je bila privatizacija velikih sistema, koji su bili nekadašnji privredni giganti socijalističkog sistema. Privatizacija malih i srednjih preduzeća je dovela do stvaranja jakih i konkurentnih preduzeća, sposobnih za tržišnu utakmicu, otvaranje novih radnih mesta, poboljšanje kvaliteta proizvoda i sl. Međutim, kada je u pitanju privatizacija i transformacija velikih poslovnih sistema, njihova prodaja u najvećem broju slučajeva nije dala očekivane rezultate. Uočeno je da se ova preduzeća moraju privatizovati od slučaja do slučaja i da ne postoji uniformno rešenje koje se može primeniti na sva preduzeća. Najvažnije je bilo prepoznati da privatizacija predstavlja sredstvo, a ne cilj. Krajnji cilj privatizacije jeste efikasno poslovanje preduzećima bazirano na tržišnim principima, obezbeđivanje socijalnih programa za viškove zaposlenih, kao i prikupljanje sredstava radi ulaganja u preduzeća kojima još predstoji proces privatizacije i restrukturiranja (Sveinar, 2001). O metodama i načinima privatizacija biće više govora u narednim poglavljima.

Kao posebna reformrska oblast prve etape tranzicije jeste izgradnja tržišne infrastrukture koja se odnosi na sprovođenje reformi u pravcu kreiranja tržišnih institucija. To podrazumeva donošenje zakona koji su u skladu sa praksom Evropske unije i koji će se efikasno primenjivati.

Sve navedene promene i reforme koje je bilo potrebno sprovesti u prvoj fazi procesa tranzicije trebalo je da omogućе dostizanje visokog privrednog rasta i uspešno održavanje niske inflacije. Zemlje u tranziciji koje su do kraja sprovele ovu

prvu etapu tranzicije razlikuju se po stepenu uspešnosti sprovođenja reformi i spremnosti za ulazak u drugu etapu tranzicije i priključivanje EU. Tokom prve etape tranzicije najdalje su otišle Slovenija i Češka, dok su se na poslednjem mestu našle Bugarska i Rumunija.

DRUGA ETAPA TRANZICIJE ZEMALJA CENTRALNE I JUGOISTOČNE EVROPE – PRIPREME ZA PRIKLJUČIVANJE EU

Druga etapa tranzicije podrazumeva sprovođenje strukturne transformacije privreda bivših socijalističkih zemalja u cilju izgradnje konkurentnog i efikasnog tržišta koje će moći da odgovori na izazove globalnog okruženja i omogući, barem u ekonomskom delu, uključivanje bivših socijalističkih zemalja u EU (Pokrajac, 1999). Ona podrazumeva

- 1) razvoj finansijskog sektora;
- 2) nastavak prestrukturiranja i privatizacije realnog i finansijskog sektora;
- 3) reformu penzijskog sistema i
- 4) reorganizacija tržišne infrastrukture.

Druga etapa tranzicije se pre svega odnosi na institucionalne reforme, koje podrazumevaju reformu regulatornog okvira i pravnog sistema, transformisanu ulogu države, restrukturiranje i privatizaciju realnog i finansijskog sektora, kao i reformu i razvoj finansijskog sistema. Od reformi koje je potrebno sprovesti u ovoj drugoj etapi tranzicije zavisi u stvari i održivost reformi iz prve faze.

Kada je u pitanju razvoj i reforma finansijskog sektora i sistema, njegova reorganizacija predstavlja suštinu procesa tranzicije, u smislu stvaranja zdravog oslonca za nastavak strukturnih reformi u okviru realnog sektora i daljeg razvoja tržišnog privređivanja. Reforma finansijskog sektora je u stvari započeta još u prvoj etapi kada su zemlje u tranziciji uspostavile konvertibilnost nacionalnih valuta, zaustavljena hiperinflacija i određen realan devizni kurs. Međutim, da bi sve i dalje bilo dugoročno održivo potrebno je razviti tržište kapitala koje nije postojalo u bivšim socijalističkim zemljama (Jovanović-Gavrilović, 2003).

Zbog toga je prvo bilo potrebno sprovesti privatizaciju banaka koje su bile u državnom vlasništvu i omogućiti slobodan ulazak stranih banaka na domaće tržište kako bi se podržao razvoj konkurencije u tom sektoru. Privatizacija banaka i jačanje nadzora nad poslovanjem banaka (u skladu sa Bazelskim sporazumima) su veoma važni za one privrede koje teže priključivanju Evropskoj uniji. Razvojem finansijskog sistema doprinosi se efikasnijem upravljanju finansijskom štednjom i investicijama, alokaciji finansijskih resursa preko institucionalnih investitora, ali i promociji korporativnog upravljanja.

S obzirom da zemlje u tranziciji nisu imale razvijeno finansijsko tržište, privatizacija preduzeća se pokazala kao dobra osnova za razvoj ovog tržišta, jer se privatizacijom velikih poslovnih i strateških sistema formirala ponuda kvalitetnih vrednosnih hartija na berzama. Uglavnom one privrede koje su sprovele masovnu privatizaciju imaju značajnu ponudu takvih hartija od vrednosti i veoma

razvijeno tržište hartija od vrednosti. Međutim, zemlje Jugoistočne Evrope su sporo privatizovale svoja državna preduzeća, što je uslovalo i mali promet na berzama, a samim tim i spor razvoj tržišta hartija od vrednosti i sporo restrukturiranje celokupnog finansijskog sistema. Iz ovoga zaključujemo da su privatizacija i razvoj tržišta kapitala procesi koji su direktno zavisni jedan od drugog. Pored značaja privatizacije, restrukturiranja i reforme realnog sektora za razvoj tržišta hartija od vrednosti, veoma je značajan i uticaj ovog procesa na stvaranje prihoda za finansiranje budžetskog deficita, povećavanje konkurentnosti industrijskog sektora i sl (Ilić, 2013).

Međutim, druga etapa tranzicije suočava se sa problemom postavljanja stabilnih osnova za budući razvoj tržišta kapitala i finansijskih instrumenata nakon iscrpljivanja prihoda koje je donosio privatizacioni proces. Zbog toga je potrebno stvoriti takvo pravno okruženje koje će podstaći ulazak stranih institucionalnih investitora koji će podstaći trgovinu hartijama od vrednosti u koja se najviše ulažu sredstva penzijskog i investicionog fonda. Posledično, preduzeća na berzi će imati koristi od toga, jer će se međusobno takmičiti kako bi ostvarila najbolje rezultate i njihove akcije stekle visoko kotiranje na berzama. Na taj način se posredno podstiče korporativno upravljanje i tržišno privređivanje na osnovama zdrave konkurencije.

Zaključak

U okviru Procesu stabilizacije i asocijacije, posebno preko

Sporazuma o stabilizaciji i asocijaciji EU nudi novu vrstu ugovornih odnosa zemljama Zapadnog Balkana u zamenu za ispunjavanje relevantnih uslova; asimetričnu liberalizaciju trgovine; ekonomsku i finansijsku pomoć; obračunsku pomoć i potporu u bilansnom plaćanju; humanitarnu pomoć izbeglicama, povratnicima i drugim osobama kojima je ona potrebna; saradnju u području pravosuđa i unutrašnjih poslova; razvoj političkog dijaloga. Proces predstavlja novu dimenziju u međunarodnim odnosima tih pet zemlja, dajući im po prvi put jasne izgleda za integraciju u strukture EU.

Kada govorimo o tranziciji u Srbiji ne možemo zaobići dilemu koja se odnosi na mogućnost primene stranih iskustava, pre svega iskustava razvijenih zemalja Centralne Evrope, u procesu transformacije postrealsocijalističkih društava. Dosadašnji tokovi i efekti postsocijalističke tranzicije u pojedinim zemljama pokazuju da nema opšteg uzora i opštih recepata za put u novo društvo. Svaka zemlja u tranziciji, pa i Srbija, mora pronaći sopstveni model izgradnje novog društva, prilagođen njenim istorijskim, kulturnim, političkim i ekonomskim specifičnostima i tradiciji.

Literatura

1. Uvalic, M., Federal Republic of Yugoslavia (FRY), Working Paper 18/01, ESRC Programme "One Europe or Several?", <http://www.one-europe.ac.uk>, 2001,

2. Vasiljević, B., "Bankarski sistem u procesu tranzicije", Finansije, Beograd, br 1-2, str. 99
3. Svejnar, J., Transition Economies: Performance and Challenges, WDI Working Paper, No 415, December 2001.
4. Pokrajac, S., Tehnologija i koncepcija dugoročno održivog razvoja, Ekonomski anali, br. 142, jul-septembar 1999
5. Jovanović-Gavrilović, B., „Nejednakost i razvoj”, Ekonomski anali, 2003, Volume 44, Issue 159, pp. 21-61
6. Ilić, B., Praća N., Održivi razvoj u informatičkom društvu i nova ekonomija, Etno stil, Beograd, 2013.

Bogdan Ilić, Nebojša Praća, Snežana Lazić

BASIC CHARACTERISTICS OF THE POST-SOCIALIST TRANSITION IN COUNTRIES OF CENTRAL AND SOUTHEAST EUROPE

Summary

At the end of the nineties of the 20th century, the socialist countries of Central and Southeastern Europe faced the collapse of the centrally-planned economic system, but also territorial and political disintegrations that led to the creation of new states. The basic economic problem that led to the aforementioned phenomena is the rigidity of the existing system to respond to the modern challenges of the global environment and new needs within the countries

themselves. This resulted in a deep economic, social and political crisis arising from the need for market-oriented reforms that could not be implemented within the framework of a centrally-planned economy. The elements of the crisis were reflected in the increase of internal and external debt, hyperinflation, corruption, high unemployment and macroeconomic instability, the elimination of which has become the primary goal of former socialist countries that are on the way to market economies, called countries in transition.

Keywords: transition, liberalization, regulation.

Datum prijema (Date received): 03.07.2023.

Datum prihvatanja (Date accepted): 27.08.2023.

UPUTSTVO AUTORIMA ZA PRIPREMU RUKOPISA

Dostavljeni naučni radovi, nakon uredničke procene, ulaze u proces recenziranja kompetentnih stručnjaka. Recenzentima nije poznat identitet autora, niti autori dobijaju podatke o recenzentima. Na osnovu recenzija redakcija donosi odluku o objavljivanju, korekciji ili odbijanju rada.

Časopis publikuje samo ranije neobjavljene naučne i stručne

radove iz domena javnog prava.

Časopis izlazi dva puta godišnje, rukopisi se dostavljaju elektronskom poštom tokom cele godine na adresu uredništva revijaprava@gmail.com.

Osnovne informacije o pismu i obimu rada

Pismo rukopisa na srpskom jeziku. Radovi mogu biti objavljeni na engleskom, ili nekom drugom stranom jeziku.

Dužina i font rukopisa članaka je do 30 000 slovnih mesta (sa belinama), ne računajući fus-note. Font je Cambria 12. Fusnote se unose veličinom slova Cambria 10 i služe za citiranje. Veličina stranice je A5 sa marginama 1,5 cm sa svih strana. Prored teksta je 1,25. Podnaslovi su malim slovima boldovani.

Struktura članka

Podaci o autoru stavljaju se na početku rada, pišu se

fontom koji se koristi za glavni tekst rada, Cambria 13. Obuhvataju ime i prezime autora. Nakon prezimena, u fus-noti se navodi afilijacija autora i podrazumeva ustanovu u kojoj je autor zaposlen kao i elektronska adresa autora. Ukoliko je rad nastao u okviru određenog projekta, potrebno je u fusnoti, navesti podatke o broju projekta, njegovom rukovodiocu i instituciji koja finansira projekat.

Naslov rada treba da što preciznije upućuje na sadržaj članka i da olakšava indeksiranje i pretraživanje teme. Naslov se piše centrirano, velikim slovima.

Apstrakt (rezime) mora da sadrži uvodna razmatranja o istraživanju, ranija zapažanja o problemu, primenjene metode, jasne i koncizne rezultate i mišljenje o uticajima i implikacijama otkrića. U apstraktu se nalaze samo najvažniji detalji koji su potrebni za razumevanje značaja članka. Obim apstrakta je od 150 do 200 reči, piše se na jeziku rada, srpskom i engleskom jeziku kurzivom.

Ključne reči ne treba da sadrže reči iz naslova rada već suštinske reči koje su izvučene iz sadržaja rada. Treba napisati do 10 ključnih reči. One se na početku rada navode uz apstrakt.

Na kraju članka dolazi Literatura (prilikom navođenja koristi se

APA (American Psychological Association) stil.

Na kraju teksta, u donjem desnom uglu, redakcija

hronološkim redom navodi datume prijema, odobrenja i eventualnih ispravki rada.

Tekstovi članaka imaju pasuse. Paragrafi ne mogu biti sastavljeni od jedne rečenice. Dodatni popratni materijali (fotografije, dokumenta, transkripti, tabele, grafikoni, crteži, sheme) poželjni su prilozi i objavljuju se uz prethodno dostavljene dozvole nadležnih institucija. Na primer: slika br. 1 i naziv, u fusnoti se navodi izvor slike, tabela br. 3 i naziv, ispod tabele se navodi izvor. Način citiranja

Prilikom navođenja koristi se APA (American Psychological Association) stil.

Citiranje se vrši unutar teksta sadrži prezime autora, godinu

objavljivanja rada, broj stranice sa koje je citat preuzet.

Lista referenci se navodi redosledom citiranja u radu po APA(American Psychological Association) stilu.

CIP - Каталогизација у
публикацији Народна
библиотека Србије, Београд

336.1/.5+657

REVIJA prava javnog sektora / glavni i odgovorni urednik
Nikola Krunić. -

2022, br. 2- . - Kragujevac : Institut za razvoj prava javnog
sektora, 2022-

(Beograd : Šprint). - 21 cm

Polugodišnje. - ISSN 2812-9776 = Revija prava javnog
sektora COBISS.SR-ID 66798089